

І. І. ПЕТРЕНКО

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ АНАЛІТИЧНИХ ЦЕНТРІВ

Досліджено основні тенденції функціонування сучасних аналітичних центрів. Проаналізовано: транснаціоналізацію роботи аналітичних центрів, формування мережесвих об'єднань аналітичних центрів, зміну акценту роботи аналітичних центрів на адвокацію (пропаганду), а також зниження темпів створення аналітичних центрів в світі при нарощуванні їх загальної значимості. Виокремлено перспективи, загрози, можливості й проблеми розвитку сучасних аналітичних центрів.

Ключові слова: аналітичні центри, публічна політика, транснаціоналізація, мережесві об'єднання, адвокація.

Петренко И. И. Основные тенденции развития аналитических центров

Исследованы основные тенденции функционирования современных аналитических центров. Проанализированы: транснационализацию работы аналитических центров, формирование сетевых объединений аналитических центров, изменение акцента работы аналитических центров на адвокацию (пропаганду), а также снижение темпов создания аналитических центров в мире при наращивании их общей значимости. Выделены перспективы, угрозы, возможности и проблемы развития современных аналитических центров.

Ключевые слова: аналитические центры, публичная политика, транснационализация, сетевые объединения, адвокация.

Petrenko Igor. The main trends on think tank's development

The main trends on modern think tank's development are explored in the article. In particularly transnationalization of analytical centers, the formation of networks

© ПЕТРЕНКО Ігор Ігорович – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук Київського національного університету імені Тараса Шевченка

of think tanks, changing the focus of the work of think tanks to advocacy (advocacy), slowdown in the creation of think tanks in the world at building their overall significance are analyzed. Prospects, threats, opportunities and problems of development of modern analytical centers are highlighted.

Keywords: *think tank, public policy, transnationalization, network associations, advocacy.*

Можна констатувати, що багато країн у ХХ столітті зіштовхнулися з проблемами в державному управлінні. Для вирішення цих проблем був вироблений дієвий механізм – аналітичні центри (АЦ). Діяльність аналітичних центрів може сприяти: виробленню стратегій управління; розробці різноманітних концепцій і програм; соціально-економічній політиці; організації політичного й економічного консалтингу; підвищенню якості публічних рішень; покращенню та збільшенню ефективності роботи осіб, що приймають рішення; підвищенню адаптивності державних структур та недержавних організацій до змін у зовнішньому середовищі.

Аналітичні центри, зокрема тенденції, перспективи, загрози, можливості й проблеми їх розвитку, досліджує досить багато закордонних та вітчизняних вчених. Це такі науковці, як В. Горбатенко, С. Дацюк, Д. Зайцев, Є. Костилев, Дж. МакГанн, Е. Річ, Д. Стоун, О. Сунгуров, В. Філіппов та ін.

Як зазначає відомий російський дослідник В. Філіпов, збільшення кількості аналітичних центрів і посилення їх ролі в сучасних процесах глобалізації обумовлені нинішньою інформаційною епохою і формуванням інформаційного суспільства. Він зазначає, що в будь-якому суспільстві існують структури соціальної експертизи, під якою можна розуміти прямий чи опосередкований вплив тих чи інших груп на процес прийняття рішень, включаючи оцінку запланованих чи прийнятих рішень. Такі структури виконують роль посередника між владою та суспільством. Вони можуть бути створені державою або бути незалежними, фінансуватися владою чи з інших джерел. Особливого значення інститут соціальної експертизи набуває за умов демократії, коли держава повинна ставати виразником

інтересів суспільства, а соціально активна частина населення – ефективно впливати на управління державою та її розвиток. Діяльність аналітичних центрів значно сприяє становленню громадянського суспільства¹.

Е. Річ зазначає, що зростання кількості та активізація діяльності АЦ не є свідченням того, що загальний вплив АЦ як джерел експертного знання розширюється. Тобто вплив АЦ не збільшується пропорційно зростанню їх кількості. Роль АЦ в політичному процесі часто стає спрямованою все більше на надання викривлених коментарів, ніж на нейтральний аналіз. Завдячуючи цьому вплив АЦ зменшується, а репутація АЦ та експертів, як правило, у деяких політиків піддається сумніву².

Таким чином, аналітичні центри відіграють значну роль (як позитивну, так, в деякій мірі, і негативну) в глобальних суспільних процесах. Сьогодні окреслились певні тенденції розвитку експертно-аналітичних спільнот, які варто проаналізувати.

Однією з тенденцій розвитку експертно-аналітичної роботи є її транснаціоналізація. Спеціалісти із США, Великобританії та інших розвинених країн Заходу беруть активну участь в роботі науково-дослідних центрів у всьому світі. У другій половині 1960-х років виникли недержавні політико-аналітичні центри, які не лише об'єднували експертів з різних країн, але й не прив'язувалися в своїй роботі до якоїсь однієї країни. Метою діяльності цих аналітичних центрів була розробка прогнозів і глобальних стратегій розвитку всього людства.

Серед таких організацій варто виокремити Римський клуб, який був створений в 1968 році. Він став першим позанаціональним науково-аналітичним центром, що розробляв глобальні політико-економічні та соціально-демографічні прогнози. Римський клуб став лабораторією науково-ідеологічного пошуку рішень проблем глобалізації. Керівники Римського клубу привертала увагу політичної еліти всіх країн до проблеми пошуку засобів управління процесами світового розвитку. Праці Римського клубу були видані великим накладом, розраховані на наукову і політичну спільноти, перекладані

на багато мов і завжди широко висвічувались в ЗМІ. Транснаціональні аналітичні центри відрізняються від національних спрямованістю аналітичної роботи (глобальні стратегії розвитку людства), організаційними особливостями (декілька штаб-квартир в різних країнах), джерелами фінансування (в основному ТНК).

Багато великих сучасних аналітичних центрів працюють поза прив'язкою до національної тематики і замовлень, отримують фінансування безпосередньо від ТНК й іноземних фондів на розробку тем, в яких зацікавлені відповідні спонсори. Широко створюються дослідницькі представництва і повноцінні діючі філіали аналітичних центрів одних країн в інших державах. До роботи в них залучають експерти-аналітики зі всього світу. Американський Фонд Карнегі в 1993 році створив великий дослідницький центр в Росії, в 2001 році Британський Міжнародний інститут стратегічних досліджень створив філіал в США та Сінгапурі, Корпорація РЕНД організувала відділення і дослідницькі групи в Німеччині, Великобританії, Нідерландах і Катарі.

Наступною тенденцією розвитку дослідницьких центрів є формування мережевих об'єднань аналітичних центрів, особливо за допомогою Інтернету. За допомогою мережі здійснюється обмін інформацією, спільне виконання політичних замовлень, створення колективних пропагандистських ресурсів, тематичний розподіл праці, координація роботи, узгодження ідейно-політичних позицій. Підставами для такого об'єднання є дві основи: 1) мережеві об'єднання утворюються на базі аналітичних центрів близьких за ідеологічною орієнтацією; 2) мережеві спільноти утворюються коли невеликі експертні інститут, що працюють над вузькою проблематикою, об'єднують зусилля для формування спільних позицій з більш широких питань, або ж коли взаємодіють центри, які досліджують близьку тематику. Зазвичай в таких об'єднаннях є група провідних центрів із найбільш розвинених країн, які є генераторами ідей для всієї спільноти. Такі аналітичні центри не мають обмежень за напрямками діяльності та за кількістю експертів.

Процеси глобалізації посилили позиції західних аналітичних центрів і вони опинились в центрі системи інтелектуально-політичного регулювання. Очевидною є тенденція кількісного зростання аналітичних центрів і розширення їх впливу на політичні процеси. Гнучка і здатна до швидкого реагування система недержавних аналітичних центрів є не лише засобом забезпечення лідерства Заходу на світовому ринку експертно-аналітичної діяльності, але і інструментом впливу провідних західних держав на процес прийняття рішень в інших країнах і міжнародних організаціях. Транснаціоналізація сприяє поглибленню впливу Заходу і зміцнює домінування західного і американського науково-дослідного співтовариства.

Нові інформаційні технології також позитивно впливають на розвиток аналітичних центрів. Сьогодні аналітичні центри активно використовують Інтернет для просування і популяризації своїх ідей та загалом інформування широкого загалу про свою діяльність. Отже, Інтернет ретранслює інформацію аналітичних центрів і ефективно забезпечує комунікацію³.

Ще однією сучасною тенденцією розвитку аналітичних центрів є зміна акценту їх роботи з дослідження й надання політико-нейтральних рекомендацій на адвокацію (пропаганди) певних ідей та поглядів (або свого продукту). АЦ стають все більш ідеологічними та більш агресивно й маркетингово орієнтованими. Така ситуація коріниться в певних ідеологічних та інституціональних змінах, які відбулись, в першу чергу, в США. Перші АЦ, які сформувались протягом “Прогресивної ери”, втілили в своїй роботі принцип нейтральної експертизи. У першій половині ХХ століття АЦ в основному прагнули знаходити для уряду рішення суспільних проблем шляхом незалежного аналізу експертів. Вчені з АЦ писали на релевантні для виробників політики теми, але зазвичай тримались на відстані від політичних переговорів на заключних етапах процесу розробки політики. Експерти не приймали безпосередньо участь у політичних дебатах. Така поведінка сприяла встановленню ефективних відносин між експертами та політиками. В такій ситуації вплив АЦ був значним і їх дослідження слугувало політичним цілям.

Починаючи з 1960-х років політична ситуація змінилась. До 60-х років ХХ століття великі приватні фонди, такі як Фонд Рокфеллера та Фонд Форда в поєднанні з урядом, були основними джерелами підтримки АЦ. Ці фонди, як правило, заохочували нейтральні зусилля АЦ. Але в останні десятиліття ХХ століття ці традиційні джерела підтримки були частково заміщені особами, корпораціями та меншими, більш ідеологічними фундаціями. Ці нові покровителі часто віддавали перевагу АЦ, які просували послідовну точку зору шляхом дуже помітних, інколи фанатичних дій. Більш того, все більш потужний відгук від донорів почали отримувати консервативні АЦ. Консервативні АЦ стали майже в двічі перевершувати кількість ліберальних АЦ. Поряд з цим зростанням нейтральність була втрачена як надійна характеристика АЦ. Діяльність АЦ більше не відображала допоміжну і пасивну роль в процесі формування політики. Нові ідеологічні АЦ стали все більш агресивно орієнтованими на маркетинг своєї продукції. Інституційний профіль АЦ на початку ХХІ століття виглядає зовсім інакше ніж 60-т років тому. Сучасні експерти досить часто виступають в ролі агресивних прихильників певної позиції в політичних баталіях.

Роль експертів в політичному процесі зазнала кардинальних змін. Вони вже не є відстороненими виробниками експертно-аналітичного знання для прийняття раціональних політичних рішень, вони стали одними із ідеологічних акторів політичного процесу поряд з групами інтересів та лобістами. Більшість сучасних АЦ не сповідують принцип нейтралітету, вони прагнуть просувати, часто агресивно, свої пропозиції до політичного порядку денного та тиснути на виробників політики з метою прийняття саме їх варіанту вирішення суспільної проблеми. Поведінка сучасних експертів вказує на необхідність фундаментального перегляду відношення до них в середовищі науковців. Ідея нейтрального аналітика була дискредитована. Те що експерти (АЦ) виробляють часто є далеким від нейтрального або об'єктивного аналізу того, що слугує суспільним інтересам⁴.

На думку Е. Річа експерти є політичними акторами, а АЦ є одними із найбільш активних та ефективних експертних політичних інститутів. На практиці АЦ занадто часто розроблюють свій потенційний вплив фокусуючи ресурси та зусилля на підготовці коментарів про негайні політичні рішення.

Наразі відбувається зниження стандартів експертизи, ідеологія та маркетинг стають головними критеріями оцінки діяльності АЦ. Експерти в деяких АЦ рідше займаються оригінальними науковими дослідженнями. Експерти багатьох АЦ мають ступінь магістра або бакалавра, а не доктора філософії. Це ті організації, які в основному займаються підготовкою коментарів, а не здійснюють власні оригінальні дослідження. Подібні речі фактично розмивають відмінності між експертами і адвокатами⁵.

Щодо перспектив розвитку сучасних АЦ існує щойменше дві протилежні точки зору. Деякі дослідники вважають, що роль АЦ є перебільшеною і їх вплив на прийняття політичних рішень є далеко не таким, яким його хочуть представити. Такої думки зокрема дотримується Е. Ліндквест. Вчений вважає, що АЦ варто розглядати як політичні клуби, які сторені для досягнення обмежених цілей і специфічних результатів. Так, деякі АЦ спрямовані на розширення інтелектуальних горизонтів своїх членів, другі забезпечують специфічні послуги для вузьких професійних груп, а треті визначають внутрішні й зовнішні символічні для певних ідеологічних таборів. Інші дослідники доводять їх винятковість і ключову роль у процесі прийняття рішень.

Дж. МакГанн зазначає, що АЦ все більше стають загальносвіттовим феноменом, оскільки для держави і громадянського суспільства різних країн вони відіграють найважливішу роль “мосту” між знанням (вченими) і владою (політиками і державним керівництвом). Як в розвинених, так і в країнах, що розвиваються держава і окремі політики стикаються з проблемою залучення знань фахівців для вироблення політичних рішень. Політичному керівництву необхідна зрозуміла, надійна, доступна і корисна інформація про суспільство, яким воно управляє. Йому також необхідно знати,

наскільки результативна поточна політика, які її можливі альтернативи, а також можливі витрати і наслідки цих альтернативних варіантів. Ця зростаюча потреба сприяє розвитку незалежних організацій, що займаються політичними дослідженнями, – так званої спільноти АЦ.

Дж. МакГанн привертає увагу до серйозних загроз і можливостей, з якими зіштовхується спільнота АЦ. Ці загрози він виражає формулою “чотири більше”: 1) більше проблем; 2) більше акторів; 3) більше конкуренції; 4) більше конфліктів.

На його думку, згадані вище загрози породжують виклики, з якими мають справу всі АЦ: 1) конкурентні виклики; 2) ресурсні виклики; 3) технологічні виклики; 4) політичні виклики.

Відповідно, продовжує вчений, для того щоб ефективно реагувати на загрози і можливості, створювані новою, непростою обстановкою, АЦ необхідно зосередити увагу на чотирьох чинниках: 1) місії; 2) ринку; 3) кадрах; 4) грошах.

І, на завершення, науковець відзначає, що на світовому ринку ідей АЦ потрібно розвивати партнерства національного, регіонального та глобального рівня, а також створювати нові, інноваційні майданчики для надання своїх продуктів і послуг аудиторії громадян, політиків і ділових кіл різних країн, яка постійно розширюється⁶.

Є. Костилев виокремлює чотири основні загрози перед якими знаходяться “фабрики думок” і які створюють дуже нестабільну ситуацію у розвитку експертної спільноти будь-якої держави, як важливого елемента у прийнятті ключових політичних рішень.

По-перше, експертна спільнота і фабрики думок, як її елементи, перманентно знаходяться у стані кризи свого розвитку. Будь-яка експертна оцінка або рекомендації є каналами впливу на процес прийняття рішень. Через це “фабрики думок” постійно знаходяться перед спокусою стати структурою, яка позиціонує себе як незалежну експертну організацію, а в дійсності є своєрідною лобістською структурою, розроблюючи ті рекомендації для уряду, які є вигідними для їх спонсорів.

Друга небезпека у становленні експертних центрів пов'язана з активною участю “фабрик думок” у процесі впливу на публічний простір. Наразі експерти “фабрик думок” вимушені виступати у відкритих дискусіях в друкованих і електронних ЗМІ, так як кожний такий виступ є необхідною рекламою експертного центру. Але це ж веде до перетворення центру в PR-структуру, яка від імені незалежної дослідницької організації проводить іноді навіть агресивну публічну політику своїх замовників. Це дезавує саме розуміння ролі і місця експертного центру як в поглядах суспільства, так і держави, і, в кінцевому підсумку, ускладнює вироблення оптимальних управлінських рішень.

Третя небезпека пов'язана з роботою центрів на ринок інтелектуальних розробок щодо рішення окремих вузьких проблем вибору стратегії і тактики політичної або бізнес-поведінки. Дослідницька робота з конкретних проблем сприяє фінансовій успішності центру, що дозволяє йому акумулювати необхідний власний капітал для реалізації більш широких дослідницьких програм. Але якщо експертний центр стане орієнтуватися виключно на комерційні проекти, то він вже не зможе в повній мірі називатися фабрикою думок, визначальним критерієм роботи якої є наявність власних дослідницьких розробок з проблем державного або громадського розвитку.

По-четверте, суттєвою загрозою для “фабрик думок” є зайва академічність і відстороненість від практики прийняття найважливіших публічних рішень. За таких умов “фабрика думок” може опинитися в “пастці” марності її дослідних розробок, якщо проведений аналіз не підкріплений конкретними рекомендаціями і чітким планом дії⁷.

Успішність уникнення окреслених загроз дозволяє “фабрикам думок” знайти оптимальну нішу між роботою по державним і комерційним замовленням, з одного боку, і об'єктивною академічністю – з іншого. Успішність “фабрик думок” і не викривлення суті їх роботи багато в чому залежить від стабільного еволюційного розвитку взаємовідносин між державою, бізнесом, суспільством та експертним співтовариством. Тобто, розглядаючи “фабрики думок”,

важливо враховувати, що вони існують тільки в країнах з усталеними традиціями чотирьохсторонньої взаємодії держава-бізнес-суспільство-експерт.

О. Сунгуров виокремлює наступні можливі проблеми, що можуть стати на шляху розвитку АЦ:

1) зміни політичного керівництва країни, регіону або міста (такі зміни можуть бути особливо критичними для тих АЦ, які в своїй роботі досить сильно орієнтувалися на конкретні політичні фігури, і з виходом останніх з політичної сцени можуть втратити своїх покровителів і замовників;

2) зміни в ступені актуальності тих чи інших проблем публічної політики (такі зміни будуть особливо небезпечні для вузькоспеціалізованих АЦ; спосіб подолати цю небезпеку – працювати не над однією, а над спектром проблем);

3) фінансова нестабільність (спосіб подолання – диверсифікація джерел фінансування)⁸.

Дж. МакГанн зазначає, що в останні роки спостерігається скорочення кількості створюваних АЦ. Серед причин подібної ситуації вчений називає:

1) у багатьох країнах політичне середовище і державне регулювання стали більш ворожими до аналітичних центрів та НУО;

2) скорочення фінансування політичних досліджень державними і приватними донорами;

3) тенденція державних і приватних донорів до фінансування короткострокових окремих проектів, а не ідей та інститутів;

4) недостатньо розвинені інституційні можливості і нездатність адаптуватися до змін;

5) зростання конкуренції з боку правозахисних організацій, комерційних консалтингових компаній, юридичних фірм та цілодобових електронних ЗМІ;

6) деякі інститути, виконавши свої завдання, припиняють діяльність.

Головні глобальні тренди з якими зіштовхуються сучасні АЦ:

1) глобалізація та невдоволення нею; 2) руйнівні наслідки розвитку

технологій; 3) орієнтація на короткострокові цілі; 4) зростання політичної поляризації; 5) запит на дії, а не на ідеї; 6) прискорення політичних процесів та інформаційних потоків; 7) “політичні цунами” – неконтрольовані, бурхливі соціальні вибухи; 8) поширення популістських, анархістських та анти-елітних інтернет-рухів (“has-tivism”).

Дж. МакГанн зазначає, що АЦ як і раніше, працюватимуть у середовищі, сповненому напруги і розламів. Для того, щоб успішно орієнтуватися в ньому, вони повинні розуміти загрози і можливості, з якими стикаються всі організації, засновані на знаннях, і адаптуватися до нових вимог ринку. Також, на думку дослідника, АЦ повинні: проводити дослідження найвищої якості, своєчасні і доступні для політиків, ЗМІ та громадськості; мати адекватний аналіз, у потрібний момент, у правильному форматі; адаптуватися до зростаючого попиту на швидкі дані і аналіз (АЦ до такого прискорення, а також до тих інформаційних лавин, які ведуть за собою зміни у технологіях⁹.

Таким чином, основними тенденціями розвитку аналітичних центрів є: 1) транснаціоналізація – робота АЦ поза прив’язкою до національної тематики і замовлень; 2) формування мережевих об’єднань аналітичних центрів, особливо за допомогою Інтернету за допомогою яких здійснюється обмін інформацією, спільне виконання політичних замовлень, створення колективних пропагандистських ресурсів, тематичний розподіл праці, координація роботи, узгодження ідейно-політичних позицій; 3) зміна акценту їх роботи з дослідження й надання політико-нейтральних рекомендацій на адвокацію (пропаганди) певних ідей та поглядів (або свого продукту); 4) зниження темпів створення аналітичних центрів в світі при нарощуванні їх загальної значимості як суб’єктів формування публічної політики.

Визначивши основні тенденції розвитку сучасних аналітичних центрів, перспективами подальших розвідок у напрямі їх дослідження є аналіз технологій та методів їх роботи, вивчення впливу аналітичних центрів на політичний процес, а також розгляд проблеми ефективності їх діяльності.

1. *Филиппов В.А.* Аналитические центры – стратегический интеллектуальный ресурс. Москва: ЛЕНАНД, 2007. С. 45. 2. *Rich A.* Think tanks, public policy and the politics of expertise. Cambridge; New York: Cambridge Univ. Press, 2004. P. 204. 3. *Филиппов В.А.* Цит. работа. С. 42-47. 4. *Rich A.* Op. labor. P. 205-2106. 5. *Ibid.* P. 216-2176. 6. *McGann J. G.* 2016 Global Go To Think Tank Index Report. URL: http://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1011&context=think_tanks 7. *Костылев Е.В.* Зарубежные и отечественные мозговые центры // Гуманитарная наука и идеология. Гуманитарные науки как фарисейские мысли: материалы научного семинара. Москва, Научный эксперт, 2007. Вып. №2. С. 234-332. 8. *Сунгуров А.* Фабрики мысли: первое приближение к анализу зарубежного опыта // Фабрики мысли и Центры публичной политики. Международный и первый российский опыт / под ред. А.Ю. Сунгурова. Санкт-Петербург: Норма., 2002. С. 36; 9. *McGann J. G.* Op. labor.

Petrenko Igor. The main trends on think tank's development

The main tendencies of modern think tanks' functioning are development in the article. In particular: 1) transnationalization – the think tanks' activity beyond the attachment to national topics and orders; 2) the formation of networking of think tanks, especially through the Internet, through which information is exchanged, the joint execution of political orders, the creation of collective advocacy resources, thematic division of labor, coordination of work, harmonization of ideological and political positions; 3) changing the focus of the work of think tanks on research and providing policy-neutral recommendations for the advocacy (propaganda) of certain ideas and views (or their product); 4) reduction of the pace of creation of think tanks in the world with the increase of their general significance as subjects of the formation of public policy are analyzed.

The main threats which think tanks are faced are: 1) the permanent crisis in the development of the expert community – the analytical center is constantly tempted to become a structure that positions itself as an independent expert organization, and in reality is a peculiar lobbyist structure, developing the recommendations for the government that are beneficial to their sponsors; 2) active participation of think tanks in the process of influencing public space – this may lead to the transformation of the analytical center into a PR structure, which, on behalf of an independent research organization, sometimes conducts an aggressive public policy for its customers;

3) the activity of analytical centers on the market of intellectual development in addressing certain narrow problems of choosing a strategy and tactics of political or business behavior, which can deprive the analytical center of its own research on state or community development issues; 4) excessive academic and detachment from the practice of making the most important public decisions – the think tank can be "trapped" in the futility of its research development, if the analysis is not supported by specific recommendations and a clear plan of action.

Modern problems encountered by modern think tanks are: 1) globalization and dissatisfaction with it; 2) devastating effects of technology development; 3) focus on short-term goals; 4) the growth of political polarization; 5) request for action, not an idea; 6) acceleration of political processes and information flows; 7) "political tsunami" – uncontrolled, violent social explosions; 8) the spread of populist, anarchist and anti-elite Internet movements ("hactivism").

The reduction in the number of created think tanks can be explained by the fact that: 1) in many countries, the political environment and state regulation have become more hostile to think tanks and NGOs; 2) reduction of funding of political studies by public and private donors; 3) the tendency of public and private donors to finance short-term individual projects, not ideas and institutions; 4) insufficiently developed institutional capacity and inability to adapt to change; 5) increased competition from human rights organizations, commercial consulting companies, law firms and round-the-clock electronic media; 6) some institutions, having completed their tasks, cease their activities.

Keywords: think tank, public policy, transnationalization, network associations, advocacy.